

Svartá í Bárðardal

Náttúruperla í uppnámi!

Höfundur Ólafur Karl Nielsen

Í um 40 ár hef ég unnið við fuglarannsóknir á Norðausturlandi, fyrst sem aðstoðarmaður hjá þeim merka fræðis- og náttúruverndarmanni Arnþóri Garðarssyni, seinna eða frá árinu 1981 við eigið verkefni þar sem fókusinn hefur verið á fálka og rjúpu. Strax á unglingsárum, löngu áður en ég kom fyrst í Þingeyjarsýslur, hafði ég mjög sterka mynd af þessu svæði í mínum huga, þar væri landið fagurt og frítt, veður góð, náttúran auðug og gjöful og gott mannlíf. Þessi ímynd byggði á frásögnum Arnþórs og Finns Guðmundssonar fuglafræðings, og skrifum Theódórs Gunnlaugssonar, þeirra Grímsstaðabræðra og fleiri í Náttúrufræðinginn. Eins hafði ég fylgst af athygli og aðdáun með baráttu Þingeyinga fyrir verndun Mývatns og Laxár í upphafi áttunda áratugarins. Þá voru uppi „mikilfengleg“ áform um að virkja Laxá, þetta átti að gerast í nokkrum áföngum og í sinni endanlegu mynd átti Mývatn að þjóna sem miðlunarlón fyrir virkjanirnar í dalnum og til að auka við vatnsmagnið átti að taka Skjálfandafljót, Suðurá og Svartá úr farvegum sínum lengst suður á öræfum og leiða norður heiðar í skurðum! Í dag hljómar þetta eins og óðs manns órar en í þá daga var hættan raunveruleg. Þökk sé baráttu manna eins og Hermóðs Guðmundssonar í Nesi og Eysteins Sigurðssonar á Arnarvatni þá voru þessar hugmyndir kveðnar í kútinn.

Á árlegum ferðum mínum um fálkaslóðir í Þingeyjarsýslum fer ég um byggðir og óbyggðir, hef dvalið og unnið þar á öllum tímum árs og þekki svæðið orðið giska vel. Eitt af því sem einkennir Þingeyjarsýslur eru vatnsmiklar lindir og lindarvötn. Berggrunnurinn er hriplekur, úrkoma sem fellur í hálendinu rennur eftir sprungum í berginu og þar sem aðstæður leyfa spretta fram lindir. Frægasta lindasvæðið er Mývatn, sjálft krúnudjásnið. Það eru fleiri stór og vatnsmikil lindasvæði, s.s. Herðubreiðarlindir, Lón í Kelduhverfi, lindirnar við Katastaði í Núpasveit og í Blikalónsdal á Sléttu, og

svo Suðurá og Svartá í norðurjaðri Ódáðahrauns. Mig langar að beina athyglinni að Suðurá og Svartá.

Suðurá er ein vatnsmesta lindá landsins. Hún á upptök sín í Suðurrábotnum og fellur til norðurs og vesturs í jaðri Suðurrárhrauns og í átt að Skjálfandafljóti. Á móts við Hrafnbjörg eða litlu norðar er ekki nema um 1 km á milli Skjálfandafljóts og Suðurrár, báðar streyma norður en Suðurráhraunið skilur á milli. Þegar Suðurá hefur runnið um 15 km leið sameinast hún annarri lindá en nokkru vatnsminni sem fellur úr Svartárvatni og nefnist Svartá. Sameinuð Suðurá og Svartá ber heitið Svartá allt uns elfan rennur í Skjálfandafljót rétt norðan Bjarnastaða í Bárðardal, reyndar má greina bláan straum Svartár frá jökulvatni Fljótsins allt norður undir Lundarbrekku. Þetta vatnakerfi er um margt einstakt á landsvísi. Ég vil nota líkinguna að Svartá sé „litla systir“ Laxár og margt er líkt með skyldum. Þetta eru lífrík vötn Svartá og Suðurá. Lindarvatnið er hlaðið steinefnum sem plöntur og þörungar nýta sér til vaxtar sem aftur eru fæða fyrir dýr eins og bitmý sem síðan er undirstaða öflugra fiskistofna og auðugs fuglalífs. Urriðinn í Svartá er landsfrægur, þar hefur hann lifað í einangrun í þúsundir ára og með einkenni sem eru sérstök fyrir þennan stofn. Þetta eru fiskar sem verða mjög stórir og urriðaveiði mikilvæg hlunnindi heimamönnum alla tíð. Fuglalífið er auðugt, sérstaklega er mikið af öndum, þarna verpa meðal annars húsönd, straumönd og gulönd allt tegundir á Válista. Sérstaka athygli vekur húsöndin en stofn hennar hér á landi er lítill. Meginvarpstöðvarnar eru við Mývatn og Laxá, annars staðar er hún ekki árviss varpfugl nema við Svartá. Þetta eru hið minnsta tugir fugla sem halda til á ánni, mest neðan við útfallið úr Svartárvatni og á Svartá neðan við Hamarinn hjá Bjarnastöðum. Þegar árar illa við Mývatn og Laxá og fuglinn þar er í sveltí leitast hann annað, þetta gerir húsöndin og einn af þeim stöðum sem flóttafugl-

Svartáurriðinn er stórvaxnir fiskur og eitt af sérkennum hans er túrkis blár blettur aftan við augað. Myndir: Sigbjörn Kjartansson (t.v.) og Pálmi Gunnarsson (t.h.)

Horft suður með Svartá við Hamarinn. Efst til hægri sjáum við tún Víðikersmanna þar á stíflan að rísa og áin að fara í pípu að stöðvarhúsinu sem ætlaður er staður í túnunum vestan og norðan við Hamarinn neðst til vinstri á myndinni!

inn sækir á er Svartá. Þannig að Svartá er ein af þeim stöðum sem tilvera húsandarinnar á Íslandi byggir á; áin er varpstöð og vetrardvalastaður og athvarf þegar sverfur að í Mývatns-sveit og við Laxá.

Af hverju þessi orð um Svartá? Jú, aftur eru komin upp á borð áform um að eyðileggja svæðið. Á áttunda áratugnum átti að taka Suðará og Svartá norður heiðar í skurði og í Mývatn, sem betur fer var það stoppað. Seinna höfum við séð áætlun um Hrafnabjargavirkjun en þar er eða var ætlunin að taka Suðará úr farvegi sínum og leiða í uppistöðulón við Hrafnabjörg. Þessir árar sofa aldrei því miður! Það nýjasta, framkvæmd sem á að hefjast 2017, er að stífla Svartá skammt sunnan við Víðiker, leiða ána í stokki nokkra kílómetra og hafa stöðvarhús norðan við Hamarinn! Hér er í raun boðuð eyðilegging árinna, uppeldisstöðvar urriða eyðilagðar, skoríð á gönguleiðir hans, eitt mikilvægasta búsvæði húsandarinnar á vatnasviðinu fyrir bí, o.s.frv.

Hvað ræður þessari framkvæmd, hvers vegna eru menn tilbúnir að skaða lífríkið á þennan máta? Svarið er einfalt, græðgi. Menn sem ekki vita aura sinna tal, en vilja samt peningahauginn tommu hærri áður en þeir halda yfir Styx, ráða ferðinni. Einkafyrirtæki stendur að verkefninu. Fyrst átti að sleppa við umhverfismat með því að skilgreina virkjunina rétt neðan við þau mörk sem kalla á slíkt. Það var stoppað hjá Skipulagsstofnun og nú er umhverfismati að ljúka. Niður-

stöður þess verða væntanlega kynntar í upphafi nýs árs og þá er tækifæri fyrir alla að gera athugasemdir. Tilgangur minn með skrifunum er sá að segja frá hvaða verðmæti eru í húfi og að hvetja alla „góða drengi“ til að standa upp og mótmæla þessari ósvinnu. Svona gerum við ekki!

Húsöndin dvelur á Svartá árið um kring og áin hefur mikla þýðingu fyrir verndun þessarar tegundar. Mynd: Daniel Bergmann